

Тржишта и слобода

Аутор: Dwight Lee

Питање за размишљање: Како слобода размјене и богатство потичу једно друго у тржишним господарствима?

Друштвена сурадња која се развија на слободним тржиштима омогућује специјализацију о којој овиси просперитет. Били бисмо много сиромашнији без специјализације која је могућа само када велики број људи може координирати производњу и потрошњу путем тржишне размјене. Али, добробити слободе важније су од материјалног богатства које остварујемо на тржишту. Наша слобода би врло брзо била изгубљена без одговорности и дисциплине које су могуће само у тржишним господарствима.

Слобода се лако узима здраво за готово, посебно у Сједињеним Државама, гдје смо уживали оно о чему људи у многим другим земљама могу само сањати. Слобода је врло слична добром здрављу: људи је обично не цијене док је не изгубе. Као што здрави људи могу уништити своје здравље неодрживајући краткорочним искушењима, слободни људи могу угрозити своју слободу ако бирају краткорочне политичке користи које поткопавају увјете о којима слобода овиси.

Такођер, колико год богатство било важно, оно је секундарно у односу на добро здравље и слободу. За оне који немају здравље ни слободу, богатство има ограничену вриједност јер не могу уживати у њему. Штовише, добро здравље и слобода кључни су елементи у стварању богатства, при чему је слобода апсолутно неопходна. Болесни људи могу бити продуктивни, али без слободе, продуктивна сурадња на тржишту је немогућа.

Овдје ћу размотрити двије одвојене, али повезане ствари. Прво,

продуктивна сурадња на тржишту овиси о слободи, и друго, слобода овиси о продуктивној сурадњи на тржишту. Економисти често имају незахвалан задатак указати на компромисе који су неизбјежна посљедица оскудице. Међутим, када су у питању богатство и слобода, нема компромиса; они се међусобно надопуњују у тржишним господарствима, гдје је углавном немогуће имати једно без другог.⁽¹⁾ Покушаји да се богатство повећа политичким рјешењима која смањују слободу неизбјежно резултирају смањењем и једног и другог.

Слобода је неопходна за тржиште

Тржишта остварују своје „чудо“ омогућујући људима да комуницирају користи које остварују од напора других и трошкове својих напора да помогну другима. У суштини, све користи и трошкови су субјективни, јер овисе о преференцијама и околностима појединаца које само они могу тачно процијенити. Ово је очито у случају користи. Тко је, осим особе која конзумира производ или користи услугу, у бољој позицији процијенити вриједност остварених користи? Али, ако су користи субјективне, тада су то и трошкови, који нису ништа друго него вриједност пропуштених користи. А будући да су субјективни, људи могу тачно комуницирати трошкове и користи једни другима само ако имају слободу улазити на различита тржишта или их напуштати како сматрају прикладним, те куповати и продавати по било којој цијени која је обострано прихватљива. Владине контроле цијена ограничавају нашу слободу као купаца и продавца те уништавају богатство цензурирајући нашу међусобну комуникацију.

„Чудо“ тржишта долази до изражаја јер тржишта омогућују људима размјену информација о користима које добивају захваљујући туђем раду и о трошковима које сnose како би помогли другима. На крају, све користи и

трошкови су субјективни, овисе о преференцијама људи и околностима које само они сами могу тачно процијенити. Ово је врло очито кад су у питању користи. Тко, осим особе која користи неки производ или услугу, може боље процијенити вриједност остварене користи? Али ако су користи субјективне, исто вриједи и за трошкове, који нису ништа друго него вриједност пропуштених користи. А будући да су субјективни, људи могу прецизно преносити информације о трошковима и користима једни другима само ако имају слободу улаза и излаза с тржишта те могућност купње и продаје по слободно договореним цијенама. Владина контрола цијена ограничава нашу слободу и као купаца и као продавца, уништавајући богатство тако што цензурира нашу међусобну комуникацију.

Централно планирање не успијева јер људи немају слободу одлучивати на темељу локалних информација које само они посједују. Када се тржишне одлуке појединачних произвођача и потрошача замијене централним одлукама политичких ауторитета, економске се одлуке доносе у информацијском вакууму. Продуктивно gospodarство захтијева кориштење информација које су распршене међу становништвом, а те се информације не могу искористити без индивидуалне слободе. Уништавањем слободе уништавате токове информација који су бит тржишних господарстава.

Тржиште је неопходно за слободу

Повезаност слободе и тржишта иде и у супротном смјеру. Као што тржиште овиси о слободи, тако и слобода овиси о тржишту. Приватно власништво, које је темељ свих тржишних господарстава, свакако штити индивидуалну слободу. Ако држава „посједује“ сваки простор за публику и све тискарске стројеве, колико заправо имате слободе изјаснити се против државне политике? Ако држава посједује сва средства за производњу, колико слободе имате покренути властити посао? Почните укидати приватно власништво и поткопавати тржиште које се на њему темељи – почет ћете укидати слободу.

Међутим, тржиште такођер штити слободу тиме што успоставља једино окружење у којем она може опстати. Слобода без одговорности само је неограничено право, повластица или самовоља, која неће дуго бити прихваћена. Права слобода, и једина слобода која може опстати, остварује се на начин који узима у обзир интересе свих. Једина слобода која задовољава овај увјет је она која је подложна дисциплини тржишта. Укините тржишта и укинућете одговорност која је неопходна да би слобода опстала.

На примјер, проблеми са загађењем настају управо зато што не постоје тржишта за кориштење природе као мјеста за одлагање отпада. Када би таква тржишта постојала, загађивачи би морали плаћати цијене које одражавају штету коју њихово загађење наноси другима. Тиме би загађивачи преузели одговорност за своје поступке, а слобода испуштања отпада у природу била би подношљивија. Међутим, пошто таква тржишта не постоје, приморани смо прихватити државне мјере и ограничења загађујућих активности која би у већини других подручја нашег живота била неприхватљива.

Наше слободе су угрожене

Слободе се ријетко одузимају одједном. Обично се губе поступно, мало по мало, а људи често и не примјећују тај губитак. Чак и када се слобода изравно ограничи, као што је случај с увођењем државних лиценци за занимања под изговором заштите потрошача, мало тко то примијети, а и они који примијете не сматрају да их се те рестрикције изравно тичу. Међутим, како је велики аустријски економист Ф. А. Хауек истакнуо: „Користи које имам од слободе... у великој мјери су резултат тога како други користе своју слободу.“⁽²⁾ На примјер, они који највише трпе када се људима ускрати слобода да постану фризери без полагања државних испита о кемијском саставу косе нису сами будући фризери, већ људи којима су потребне фризуре.

Такођер, губитак слободе има подмуклу динамику. Изравна ограничења увијек смањују слободу више него што то на први поглед изгледа, јер свако ограничење, иако непримјетно, подрива одговорност тржишта која слободу чини могућом.

Томас Јефферсон био је у праву када је рекао: „Вјечна будност је цијена слободе.“ Људи ће вјеројатно више чувати своју слободу када схвате нераскидиву повезаност између слободе и тржишта.

Закључна питања: Како ограничења трговине и порези утјечу на слободу размјене? Како утјечу на креирање богатства?

---

1. Ову сам тврдњу прилагодио како бих узео у обзир ситуацију у којој држава посједује велико богатство захваљујући природним ресурсима, али има аутократски политички режим који ограничава слободе својих грађана. Међутим, чак и у таквом случају, недостатак слободе спрјечава државу да у потпуности искористи предности својих ресурса и подрива продуктивност која је неопходна за ширење, па чак и за очување њезина богатства. ↩

2. Видјети Ф.А. Хауек, *Поредак слободе* (Chicago: University of Chicago Press, 1960), п. 32. ↩

„Тржишта и слобода“ аутора Dwight Lee објављено је уз дозволу Фондације за економско образовање (The Foundation for Economic Education <https://fee.org/>), по лиценци Creative Commons Attribution 4.0 International.